

IOAN-AUREL POP
ALEXANDRU SIMON

RE DE DACIA

UN PROIECT
DE LA SFÂRȘITUL EVULUI MEDIU

CLUJ-NAPOCA, 2018

CUPRINS

Un text cifrat milanezo-ungar ♦ 7

I. Dacii și Europa Regina ♦ 45

II. Álmos „în hotarul Ardealului” și Matia Corvin la Putna ♦ 77

III. „Regele” de la Suceava și „regele” de la Moscova ♦ 113

IV. Fructele „dacice” ale mâniei „valahe” ♦ 151

Concluzii ♦ 189

Registrele Republicii Sfântului Marcu ♦ 195

Lista ilustrațiilor și a hărților ♦ 227

Bibliografie selectivă ♦ 233

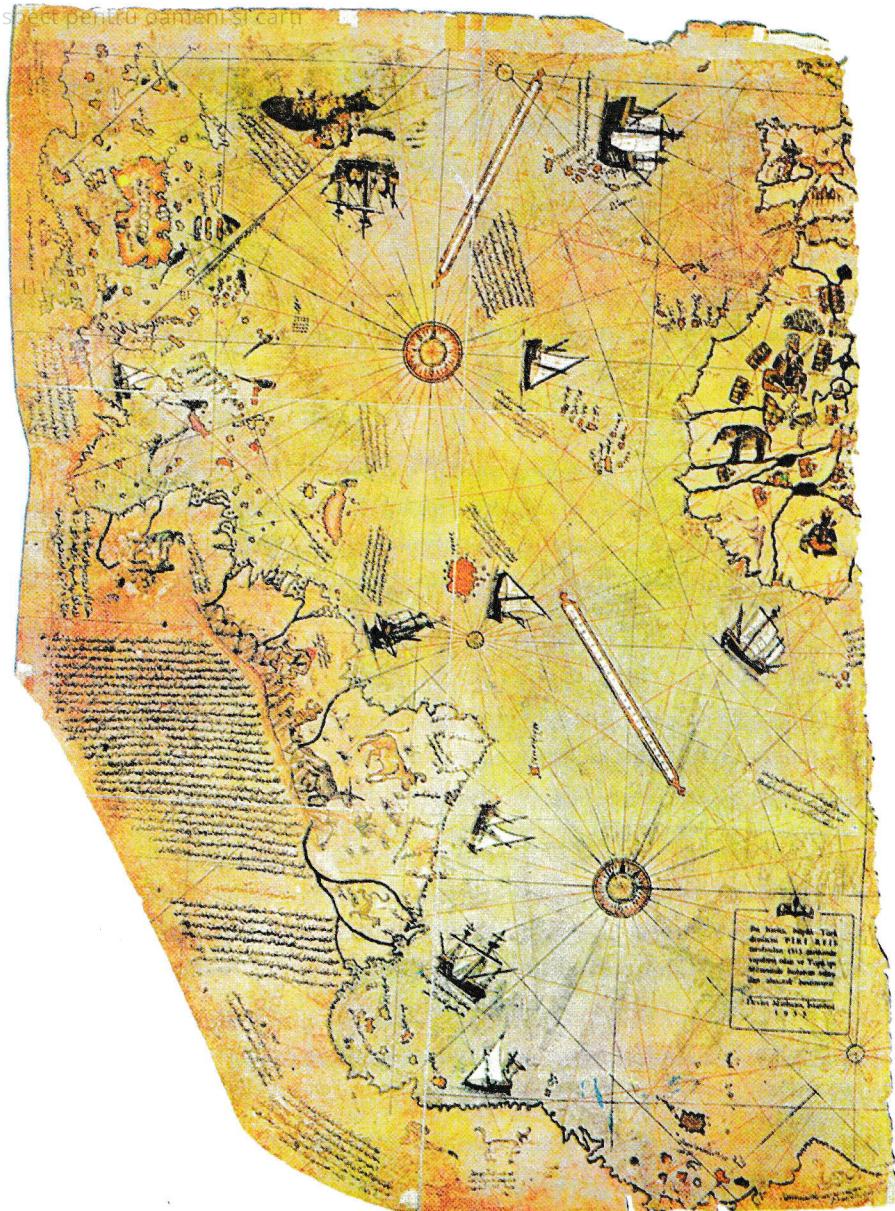
Indice de nume și de locuri ♦ 239

Respect pentru oameni și cărți

UN TEXT CIFRAT MILANEZO-UNGAR

1. Fragmentul păstrat din cea dintâi hartă a lumii (c. 1513) a lui Ahmed Muhiddin Piri (c. 1465-1553), viitorul amiral (reis) al lui Soliman I Magnificul

RENASTEREA, APĂRUTĂ cel mai timpuriu în Peninsula Italică – acolo unde fusese nucleul statului roman – urmărind imitarea sau reînvierea culturii antice greco-latine, a readus în atenție vechi noțiuni și chiar realități concrete adiacente acestora. Umaniștii și unii oameni politici au tins să refacă, între multe altele, și geografia Europei din epoca de glorie a Romei, când însemnele acesteia se întindeau pe trei continente, din nisipurile fierbinți ale Africii până în ceteurile reci ale Britanniei și de la Oceanul Atlantic până la Tigru și Eufrat. Firește, acest fapt s-a dovedit repede a fi o iluzie (cum se întâmplase și sub Iustinian ori sub Carol Cel Mare), adică o „formă fără fond”. Și atunci, s-a recurs la un sistem de semne convenționale, adică la utilizarea noțiunilor geografico-politice antice pentru realitățile existente în secolele al XIII-lea – al XVI-lea. Faptul este atestat clar în vestul Europei, dar mărturii mai noi arată că nici partea răsăriteană a vechiului continent nu a fost ocolită de această arhaizare, evidentă în epoca Cruciaidei Târzii, pe fondul unității visate în cadrele „Republiei Creștine”.

Reașezarea hotarelor și (re)crearea statelor, folosind teme mai mult sau mai puțin antice, a devenit o trăsătură recurrentă a Europei Central-Răsăritene și de Sud-Est din ajunul primei căderi – sub venețieni și „frânci” – a Constantinopolului (1204)¹. Fragmente de informație, risipite prin croniți și registre, aparent nelegate între ele și, astfel, neglijate în parte (în cazul în care erau cunoscute), își să se adune printr-un recent descoperit text cifrat². Acesta legă două dintre cele mai strălucitoare curți ale Europei medievale, Buda și Milanul, cu nici patru ani înaintea călătoriei „cruciate” a lui Cristofor Columb spre „Indii” în 1492³. Izvoarele privesc nu părțile apusene, ci cele răsăritene ale Creștinătății, care se metamorfoza, treptat, în Europa. În aceste din urmă locuri, conform lui Evliya Çelebi (care scria prin anii 1660), Baiazid al II-lea îl primise în audiență – în vremea campaniei sale în Moldova din vara lui 1484 – pe însuși Columb, care a încercat să-l convingă să finanțeze expediția sa „indiană”. S-a pretins că Baiazid i-ar fi respins cererea, afirmând că rămăseseră destule de cucerit în „Lumea veche” și că nu trebuia să treacă un ocean pentru prada⁴.

1. Principalele proiecte de reorganizare, la Krzysztof Baczkowski, *Projekty rozbiorów państow suverennych w późnym średniowieczu i u początku doby nowożytnej* [Proiecte de împărțire a statelor suverane la sfârșitul Evului Mediu și în Epoca Modernă], Kraków, 2001.
2. El a fost descoperit la începutul lunii noiembrie 2016, într-un cunoscut fond.
3. În acest controversat subiect: Carol Delaney, „Columbus’s Ultimate Goal: Jerusalem”, în *Comparative Studies in Society and History* (Oxford), XLVIII (2006), 2, pp. 260-292.
4. Karen Ordahl Kupperman, *The Atlantic in World History*, Oxford, 2012, p. 23 (pasaj omis din *Călători străini despre Tânile Române*). Harta lui Piri Reis, bazată pe „harta pierdută din 1498 a lui Columb”, arată că turcii au fost, după 1492, destul de interesați de subiect. Poate „apariția” moldavă a lui Columb ascunde mai multe (Franz Babinger, „Vier Bauvorschlage Leonardo da Vinci's an Sultan Bajezi II (1502/3)”, în *Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Philologisch-Historische Klasse*, [NS.] [VII] (1952), 1, pp. 1-20). Chiar dacă notița lui Çelebi a fost ficțiune pură, remarcăm că, pentru întâlnirea dintre Baiazid și genovezul Columb, cronicarul a ales fostele colonii genoveze, intrate sub puterea Sucevei.

2. Baiazid al II-lea *Veli* („Protectorul cel sfânt”) (1447-1512), sultanul Imperiului Otoman (1481-1512), îl primește în audiență pe Mengli Ghiray (c. 1445-1515), hanul Hoardei de Aur (1466, 1469-1475, 1478-1512) (miniatură otomană din secolul al XVI-lea)

Pentru a înțelege jocurile politice de la frontierele de sud și de est ale Creștinătății, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, un detaliu neglijat trebuie amintit. Ștefan cel Mare nu a fost vreodată acuzat în timpul vieții că ar fi fost „schismatic”, cu toate că, în special în prima parte a domniei (până la 1470-1471, cu o intrerupere parțială între 1463/1464 și 1466/1467), a fost nu de puține ori (ca vasal) de partea Imperiului Otoman⁵. Acesta controla și Patriarhia Ecumenică de Constantinopol (Marea Biserică), mai strâns ori mai lax, în funcție de context⁶. Acuzele la adresa lui au apărut la destul timp după moartea sa⁷. Iar Buda ori Cracovia, cu care s-a aflat în conflict, nu ar fi ezitat să-l numească astfel, adică „schismatic”.

Ștefan și-a apărat ritul (cel grec), intervenind chiar violent, la 1462, împotriva franciscanilor care converteau prin Moldova⁸. Așa făceau însă și „latinii”. Chiar și conform controversatei

5. Vezi și Christian Gastgeber, „Ein Bericht zur Eroberung Konstantinopels und Trapezunts. Das Schreiben des Patriarchen Sophronios I. Syropulos von Konstaninopel von August 1464 auf dem Weg nach Buda”, în *Transylvanian Review* (Cluj-Napoca), XVIII (2009), suppl. 2, pp. 279-300.
6. Marie-Hélène Blanchet, „Georges-Ghennadios Scholarios a-t-il été trois fois patriarche de Constantinople?”, în *Byzantion* (Bruxelles), LXXI (2001), 1, pp. 60-72.
7. Vezi, de pildă, [Nicolae Iorga], „O știre inedită despre Ștefan cel Mare”, în *Revista Iсторică* (București), X (1924), 7-9, pp. 183-184.
8. Luke Wadding, *Annales Minorum seu Trium Ordinum A. S. Francisco Institutorum*, editor Giuseppe Maria Fonseca, XIII. 1457-1469, Quaracchi, 1932-1933³, p. 243.

uniri de la Florență (1439), schimbarea riturilor era interzisă. Din acest motiv, papa Nicolae al V-lea îl-a pedepsit pe creștinii de rit latin, care, profitând de unire, trecuseră la ortodoxie⁹. Pe de altă parte însă, și la acea vreme, echilibrul nu era întotdeauna atrăgător.

În orice caz, victoriile danubiene și pontice ale lui Baiazid din acel an au provocat o ruptură „creștină” majoră în spațiul cunoscut (după al Doilea Război Mondial) drept Europa Central-Răsăriteană¹⁰. Destărarea cuplului Ungaria și Moldova (*Ungaria et Valachia*, în registrele Veneției, principala finanțatoare – când ea era interesată – a luptei împotriva turcilor) a fost oprită însă, începând din a doua parte a anului 1486. Atunci, armistițiul dintre Buda și Istanbul a fost prelungit și pacea a fost încheiată între Poartă și Ștefan al III-lea cel Mare al Moldovei, cel mai longeviv principe din zonă¹¹.

La 27 februarie 1489, cancelaria Ducatului Milanului a transcris textul cifrat, redactat de către cancelarul Giovanni (Gian) Francisco Oliva¹² și de arhiepiscopul ales al Milanului, Guidantonio Arcimbolto¹³. Cifrul respectiv era folosit în corespondență cu regele Matia Corvin¹⁴. Din noiembrie 1487, unicul fiu al lui Matia (nelegitim, de altminteri) era căsătorit – prin procură (reprezentant fiindu-i Ioan Filipecz, episcop de Oradea și cancelarul secret al lui Matia)¹⁵ – cu Bianca Maria Sforza, nepoata de frate a ducelui Ludovico il Moro Sforza¹⁶. Documentul diplomatic cifrat, realizat de unul dintre cele mai bune „servicii secrete” ale acelei vremi (depășit poate doar de „serviciile” Romei și Veneției)¹⁷, era împărtit (în copia păstrată) în patru coloane, deopotrivă politice și tematicе¹⁸.

9. Odorico Rinaldi, *Annales ecclesiastici ab anno MCXCVIII ubi desinit Cardinalis Baronibus auctore Odorico Raynaldo accedunt*, XVIII, Roma, 1693, Ad annum 1448, no. 10, p. 359.

10. Un concept susținut în exil de învățăți de talia lui Francis Dvornik ori Oskar Halecki.

11. Ștefan, unicul „atlet” de rit bizantin sau grec al Romei, așezat pe tron în urmă cu aproape trei decenii, în 1457.

12. Nadia Covini, „Zanetta e Cecilia: potere, sangue e passioni nella Milano di Ludovico il Moro”, în *Viglevanum. Miscellanea di Studi Storici e Artistici* (Milan), XXI (2011), pp. 42-51.

13. Papa Inocențiu al VIII-lea tocmai aprobase alegerea sa în 23 ianuarie (cf. Nicola Raponi, ‘Guidantonio Arcimbolto’, *Dizionario Biografico degli Italiani* (Roma), III (1961), sub voce).

14. O schiță a conexiunilor și a scoperilor milaneze ale lui Matia, la Péter E. Kovács, „Mattia Corvino e la corte di Milano”, în *Arte Lombarde* (Milano), NS, III (CXXXIX) (2003), pp. 76-80.

15. Antonín Kalous, „Jan Filipek v diplomatických službách Matyáše Korvína” [Ioan Filipecz în serviciul lui Matia Corvin], în *Časopis Matice moravské* [Revista Societății Morave] (Olomouc), CXXV (2006), pp. 3-32. S-a întors împotriva lui Ioan, după moartea lui Matia.

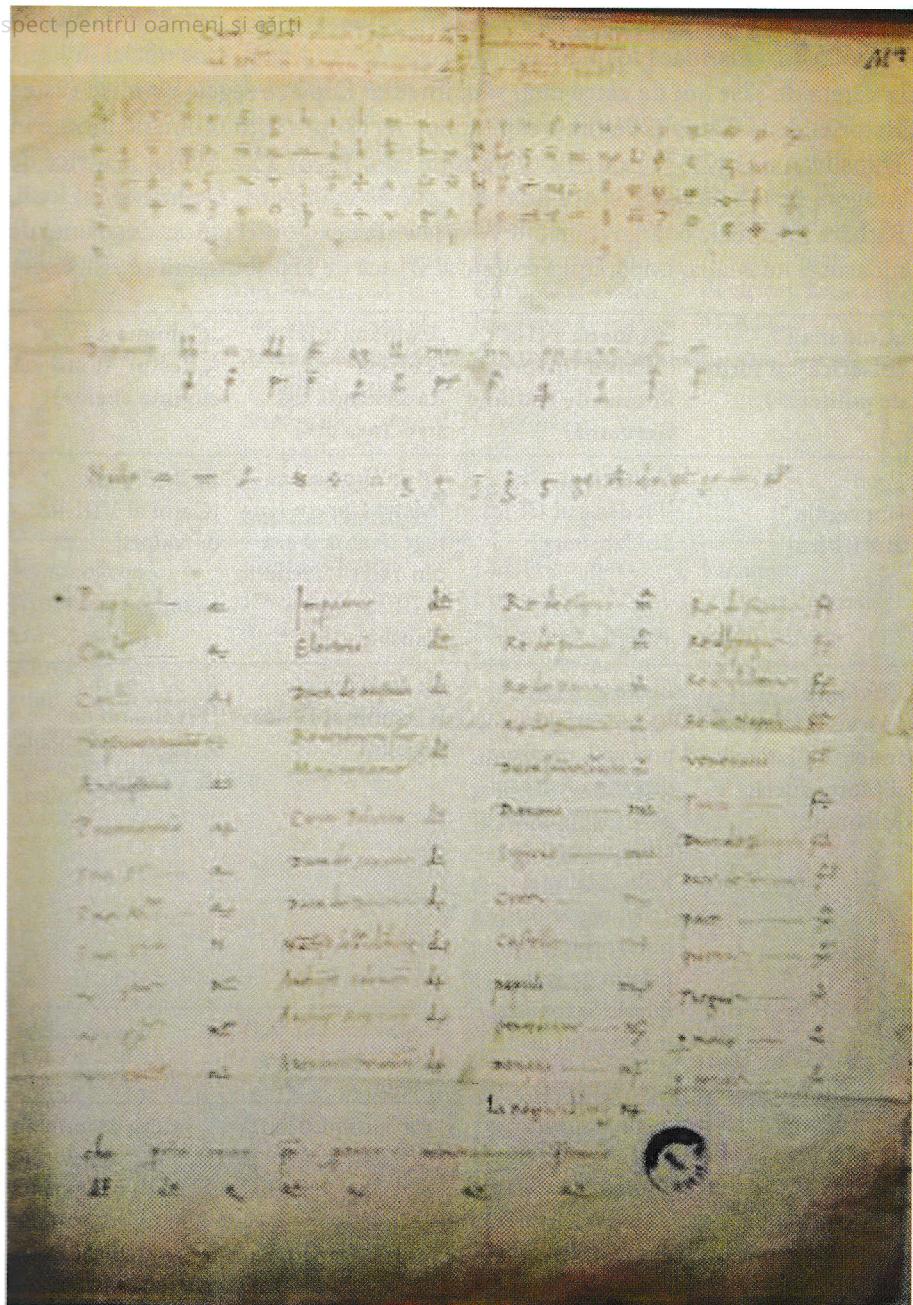
16. P. E. Kovács, „Corvin János házassága és a magyar diplomácia” [Căsătoria lui Ioan Corvin și diplomația ungără], în *Századok* [Secole] (Budapest), CXXXVII (2003), 4, pp. 955-971.

17. De exemplu, Hans Baron, *The Crisis of the Early Italian Renaissance. Civic Humanism and Republican Liberty in an Age of Classicism and Tyranny*, Princeton, NJ, 1955, pp. 315-360.

18. Archivio di Stato di Milano, Milano (ASM), Archivio Ducale Sforzesco (ADS), Potenze Estere, Ungheria, cart. 650. 1452-1489, fasc. 5. 1487-1489/ fasc. 31. 1489, nenumerat (nn).

Respect pentru oameni și cărti

3. Textul cifrat, elaborat în cancelaria milaneză, de la începutul anului 1489, trimis lui Matia Corvin, regele Ungariei, socrul nepoatei de frate a ducelui Ludovic Sforza

Textul era cheia planului făurit pentru supraviețuirea puterii familiei de Hunedoara, chiar dacă Ioan era numai bastardul lui Matia, scos oficial în lume la vîrstă de șase ani de către tatăl său, imediat după ce regele primise vestea victoriei de la Câmpul Pânzii, a căpitanilor săi asupra oștii otomane intrate în Transilvania (1479)¹⁹. Pentru a doua soție (din 1476) a lui Matia, Beatrice de Aragon, lipsită de copii, el era doar un „pui de vrăjitoare”. De mama lui Ioan, Barbara Edelpöck, o târgoveață din Wrocław (Breslau), nici măcar dușmanul de moarte al lui Matia, împăratul Frederic al III-lea de Habsburg, nu se atinsese²⁰.

„Coloana I” (Biserica <și forme de polițe>)	„Coloana a II-a” (Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană)	„Coloana a III-a” (Europa Răsăriteană <și structura ei>)	„Coloana a IV-a” („Restul” lumii <și cuvinte cheie>)
Papa [Inocențiu al VIII-lea]	Imperatore [Frederic al III-lea de Habsburg]	Re de Hungaria [Matia Corvin (co- rege de iure și era – din 1463 – Frederic al III-lea de Habsburg)]	Re de Franța [Carol al VIII-lea de Valois]
Cardinale [Ascanio Sforza, fratele lui Ludovico il Moro, ducele Milanului]	Electori [(termen folosit aici, probabil, pentru a desemna Reichsta- gul) 7 la număr: arhiepiscopii de Köln, Mainz și Trier, regele Boe- miei, contele- palatin de Rin, ducele Saxoniei și markgraful de Brandenburg]	Re de Polonia [Cazimir al IV-lea Jagiello]	Re de Ispania [Ferdinand de Aragon <și Isabella de Castilia>]

19. Magyar Országos Levéltár [MOL=Arhiva (Țării) Ungariei], Budapest, Antemohácsiana, (secțiunea Q) Diplomatikai Levéltár [Arhiva diplomatică] (DL), [no.] 27714 (22 octombrie 1479).
20. Vinzenz Ludwig, Franz Maschek, „König Matthias Corvinus und Barbara Edelpöck”, în *Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich* (Wien), NS, XXXII, 1955-1956, pp. 74-93. A fost o demonstrație de cavalerism din partea lui Frederic al III-lea, cel de care Matia Corvin se rupsese definitiv la Viena, în februarie 1470 (când a și cunoscut-o pe Barbara).

<i>Cardinali</i> [cu sens, probabil, de colegiul cardinalilor]	<i>Duca de Austria</i> [Sigismund de Habsburg, vărul primar al lui Frederic al III-lea]	<i>Re de Dacia</i> [?]	<i>Re de Inghilterra</i> [Henric al VII-lea Tudor]
<i>Vescovo Varadino</i> [Ioan Filipecz, episcop de Oradea]	<i>Re de Romani sive Maximiano</i> [Maximilian I, fiul lui Frederic al III-lea, viitorul soț al Anei de Bretagna și al Biancăi Maria Sforza, ales „rege al romanilor” în 1486 (adică viitor împărat de drept)]	<i>Re de Boemia</i> [Vladislav <al II-lea> Jagiello, fiul lui Cazimir al IV-lea (co-rege, <i>de facto</i> și <i>de iure</i> îi era – din 1471/ 1479 – Matia Corvin)]	<i>Re de Napoli</i> [Ferdinand de Aragon, tatăl Beatricei, soția lui Matia Corvin]
<i>Protonotario</i> [(probabil) milanezul Giovanni Alimento Neri, unul din protonotarii apostolici, începând din vara anului 1484]	<i>Conte Palatino</i> [Filip I cel Drept de Wittelsbach]	<i>Duca Zoanne</i> [fiul regelui Matia, Ioan Corvin, din 1479 duce de Liptov și de Glogov, din 1487 soțul – prin procură – al Biancăi Maria Sforza, fiica lui Galeazzo Maria Sforza († 1476), fratele ducelui Ludovico]	<i>Venetiani</i> [cu sens de toată administrația venețiană]
<i>Archivescovo</i> [Ippolito d'Este, fiul lui Ercole și al Eleonorei, arhiepiscop de Estzergom (în toamna anului 1484 Matia îl arestase pe Petru Várad, arhiepiscopul de Kalocsa)]	<i>Duca de Saxonia</i> [Frederic al III-lea cel Drept de Wettin (viitorul protector al lui Martin Luther)]	<i>Baroni</i> [magnații (Ștefan Báthory, voievodul Transilvaniei, Paul Kinizsi/Pavel Chinezul, comite de Timiș, Ștefan Szapolyai, comite de Zips și guvernator al Austriei huniade, ori Laurențiu Újlaki, ducele Bosniei)]	<i>Turco</i> [Baiazid al II-lea (poate și fratele și rivalul său Djem, care avea să seosească la Roma, pe 13 martie 1489, și pe care Matia îl considera „ruda sa de sânge”, tot aşa cum îl socoteau Djem și Baiazid pe Matia)]